

GMO-mentes alkotmány

Julesz Máté dr.

Louise O. Fresco, az Egyesült Nemzetek FAO (Food and Agricultural Organization) szervezetén belül a mezőgazdasági részleg vezetőhelyettese 2001-ben Svédországban egy szakmai konferencián nyilatkozta, hogy a tudományos élet képviselői, valamint az ipari és a mezőgazdasági szakemberek egyaránt üdvözlik az organizmusok genetikai módosíthatóságát. Ezzel szemben a közvélemény számos országban globalizációt, demokráciaellenességet vagy a természet rendjébe való beavatkozást kiált. Fresco kritizálja továbbá az egyes kormányzatok jogalkotási hiátusait a GMO-k (genetikailag módosított organizmusok) terén [1]. Fresco azóta egyetemi tanár lett, a GMO-k körül pedig megváltozott a szabályozási környezet. Ma már csak kevés országról mondhatjuk el, hogy ne lennének érintve a genetikailag módosított organizmusok problémájával. GMO-mentes ország ma valójában mindössze *de iure* létezhet. *De facto* ilyen ország nincs a Földön. Azaz, állíthatja egy-egy ország, hogy nincs a joganyaguk tárgyi hatályában GMO, a tényszerű realitás mégis a GMO-k jelenlétéről tanúskodik.

A GMO-szabályozás hiányolt koherenciája ugyan létező gond, de nem az Európai Unióban. A GMO-fertőzöttség egyes országokban pénztárcába nyúló valóság, hiszen például egyes dél-amerikai államok már nem képesek megfékezni a GMO-k szabad terjedését. Ezen negatív példák láttán pedig Európa szorosra fogta a gyepelt a genetikailag módosított organizmusok engedélyezésekor. Minden esetet külön vizsgáltnak, minden lehetséges rizikót igekeznek kizárni. És nemcsak Európában. A FAO 2000 márciusában nyilatkozatban állt ki amellel, hogy minden esetet egyenként vizsgáljanak. Fontos, hogy tudományos megalapozottságú döntést hozzanak az egyes GMO-król [2]. Ennek hatása hazánkban is jól érezhető. A GMO-fertőzöttség megakadályozására Magyarországon a géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény III. fejezete az egymás melletti természet engedélyezésének szabályairól rendelkezik. A 21/B § (1) bekezdése értelmében, a géntechnológiával módosított növények és a hagyományos módon, valamint az ökológiai gazdálkodással termesztett növények keveredésének megelőzése érdekében a GMO-növények termesztéséhez engedély kell [3].

1995-ben Magyarországon is kihirdették a Biológiai Sokféleség Egyezményt [4], majd 2004-ben szintén kihirdetésre került a biológiai biztonságról szóló, 2000.

május 24-én Nairoiban aláírt Cartagena Jegyzőkönyv [5]. A Cartagena Jegyzőkönyv elsődleges célja, hogy a Környezetről és fejlődésről szóló riói nyilatkozat 15. elvében foglalt elővigyázatos megközelítés jegyében kellő védelmet nyújtson a modern biotechnológiából származó élő, módosított szervezetek biztonságos szállítása, kezelése és felhasználása során, amelyeknek káros hatásai lehetnek a biológiai sokféleség megőrzésére és fenntartható hasznosítására. Különös tekintettel az emberi egészségre és a határokon átnyúló mozgásokra (1. cikk). A hazai géntechnológiai törvény a GMO-k kapcsán „lehetőségekről és kockázatokról”, „a természet egyensúlyának megőrzéséről”, „az emberi egészség védelméről”, valamint „a tudományos és gazdasági fejlődés biztosításáról” szól. A törvény tehát nem foglal állást sem a GMO-mentesség mellett, sem pedig ellene. Inkább a lehetőségek és kockázatok súlyának mérlegelését tekinti fő feladatnak.

Magyarországnak 2012-től GMO-mentes, azaz genetikailag módosított organizmusoktól mentes szabályozást orientáló alkotmánya lesz. A 2011. április 25-én kihirdetett alkotmány Szabadság és felelősség elnevezésű része XX. cikkének (1) bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. A (2) bekezdés értelmében ezen jog érvényesítését Magyarország – többek közt, de első helyen – a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal kívánja elősegíteni [6].

Az európai uniós szinten favorizált GMO-mentesség az Amerikai Egyesült Államok mezőgazdasági politikájában már kevésbé jut szerephez. Egyes országok egyetértenek az elgondolással, míg mások nem vagy csak kevésbé. Az amerikai *Time* magazin 2010. március 9-én a következő nagybetűs címet hozta le: „Is Europe Finally Ready for Genetically Modified Foods?” Ami magyarul annyit tesz: „Vajon Európa megnyitja végre kapuit a genetikailag módosított élelmiszerek előtt?” A szerző, Leo Cendrowicz szerint Európában „Frankenstein-food”-nak tartják az egyébként ártalmatlan GMO-élelmiszert, s ezzel valójában csak az amerikai áruk piacát rontják [7]. A GMO-jelenség elinternetesedése révén ma már olyan honlapokkal is találkozhatunk a világhálón, mint például a <http://www.saynotogmos.org>. Ezen a honlapon olyan kijelentések jutnak el a globális közösséghez, mint: „Genetically engineered food is corporate bioterrorism.” Magyarul: „A géntechnológiailag tervezett élelmiszer nem más, mint a cégek által folyta-

tott bioterrorizmus.” A <http://www.relife.com/GMOs.html> honlapon szintén hasonló negatív véleményeket találunk. Az ilyen honlapok gombamód szaporodnak, lényegében egyenes arányban a tudományos és feltudományos negatív információk terjedésével. Mindazonáltal a civil szféra funkcióját nem szabad lebecsülni a GMO-kkal kapcsolatban sem. A háttérbe szorított civilek – egyesületek, alapítványok – még erőteljesebb harcra kényszerülnek, amikor a fejük felett kormányzati döntések születnek. Ez kevésbé jellemző az európai uniós országokra, de hasonló mozgalmak itt is találhatóak. Erről tanúskodik például a <http://www.alternativenergia.net/alternativ-energia-hirek/genmentes-europat-kerekasztal-beszelgetes-volt-a-jovobeni-erdelyma-internetes-oldal-is>. A civil szféra hatása a politikai döntéshozatalra ismert, bár sokak által kevésbé elismert. A civilek nem mindig alkotnak pontosan körülírható formációt. Az egyesületekhez kötődő mozgalmak olykor önállósodnak, és néha le is válnak az egyesületekről. A társasházi lakóközösségek, a lokális könyvtárhasználók közösségei, az élelmiszerüzletek bevásárlóközösségei, a játszótéren minden délután beszélgető szülőcsoportjai, valamint számos formális vagy amorf közösség sokszor hatékonyabb a GMO-élelmiszerek elleni vagy melletti küzdelemben, mint a felülről irányított, jognormákkal dolgozó állami szándék.

Természetesen a gyerek kiöntése a fürdővízzel sosem vezetett jóra. Tudományos eredmények támasztják alá, hogy a kellő szakmai kontroll alatt tartott GMO-k előnyök is lehetnek. Ez azonban a természettudósok és az élettudomány művelőinek asztala. Jogelméleti szempontból nézve el kell tekintenünk attól, hogy milyen konkrét esetekben volna hasznos és mikor lenne kifejezetten káros vagy egyszerűen csak felesleges a GMO-mentesség mint imperatív szabály alkalmazása.

Mert új alkotmányunk a GMO-mentességet imperatív szabályként határozza meg, ami azt jelenti, hogy törvényi vagy rendeleti szinten sem lehet ettől eltérni. Ennek az imperativitásnak a következményeire sok kutató, oktató hívta fel a közvélemény figyelmét. A témában elhangzottak pró és kontra érvek is, de a GMO-mentesség alkotmányos alapértékké tétele nem minden tudós szerint közérték. Akadnak, akik ezt a kérdést az alkotmányon kívül, és, ha lehet, inkább mint magánérteket szeretnék vizsgálni. Ez utóbbi is tarthatatlan végletes gondolkodást takar, hiszen a GMO-kérdés már régen kinőtte a magánérdek és a magánérték kategóriáját. A nemzeti szabályozásból a géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvényt emelem ki, míg a nemzetek feletti szabályozásból mindenképp említésre méltó az EU-ban a Tanács 90/219/EKG irányelve, az Európai Parlament és a Tanács 2001/18/EK irányelve a géntechnológiával módosított szervezetek környezetbe történő szándékos kibocsátásáról, az Európai Parlament és a Tanács 1829/2003/EK rendelete a géntechnológiával módosított élelmiszerekről és takarmányokról, az Európai Parlament és a Tanács

1830/2003/EK rendelete a géntechnológiával módosított szervezetek nyomon követhetőségéről és címkézéséről, valamint a géntechnológiával módosított szervezetekből előállított élelmiszerek és takarmányok nyomon követhetőségéről stb.

Nacionális és szupranacionális szabályozás egyformán foglalkozott már eddig is a problémával. Az új alkotmányos alapérték közértékként való megfogalmazása ebbe az irányba tett egy lépéssel többet. Amit számos ország nem alkotmányos szinten ír elő, ahhoz az új magyar alaptörvény alkotmányos, s így közvetve akár alkotmánybírósági védelmi hálót is kapcsol. 2012. január 1-jétől az alkotmányértelmezés során a GMO-mentességet mint követendő és mint az állampolgárok abszolút jogát kell figyelembe venni. Tehát akkor is, ha akad olyan állampolgár, aki nem tart igényt erre a jogra. Olyan jogról van tehát szó, amely arra is vonatkozik, aki egyébként, adott esetben, ha maga rendelkezhetne felőle, akár le is mondana erről a jogról, de nem teheti. Ezen jog érvényesülésének mindössze egyetlen korlátja lehet. A Szabadság és Felelősség I. cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Ehhez azonban törvényi formát kíván meg az új magyar alaptörvény. A szükségességi-arányossági teszt mint az alkotmánybírósági érveléstechnika alapeleme már az alapjogi bíráskodás elengedhetetlen része. Az alkotmányos jog korlátozásának lehetősége nem hétköznapi, nem egyszerű jogi lehetőség. A GMO-mentesség kapcsán tehát egy alapjaiban megrendíthetetlen norma került a hazai jogrend alaptörvényébe.

Ilyen lépésre szánta el magát az ecuadori alkotmányozó hatalom is, hiszen az új (a 2008-as) ecuadori alkotmány 15. cikkelye is tiltja azon genetikailag módosított organizmusokat, amelyek az emberi egészségre, továbbá az élelmiszer-biztonságra veszélyt jelentenek [8]. Az Európai Unió Alapvető Jogok Chartájában ilyen megfogalmazással nem találkozunk. Talán ez is utal arra, hogy a GMO-mentesség nem biztos, hogy alapérték, illetve annak jogi megjelenési formájaként alapjog kell, hogy legyen. Lehetséges, hogy ennek szabályozása alacsonyabb jogforrási szintre tartozik. Vagy ha nem is szó szerint alacsonyabb, azaz degradált szintre, de legalábbis más jellegű szabályozási területre, mint az alaptörvény. Hogy a GMO-mentesség alapjog lesz-e Magyarországon, az már nem kérdés. A szakmapolitikai viták azonban tovább folytatódnak. Egészen addig, amíg alkotmánybíráskodásunk ki nem alakít egy ércebe foglalt jogértelmezési gyakorlatot. Ehhez viszont feltehetően évek kellenek majd.

Ha a környező országok alkotmányait vesszük nagytólencse alá, azt látjuk, hogy a környezeti jogok terén szintén haladó üzenetet tartalmaznak a lakosság és a